

גבריות, צבא וחברה: ההיסטוריה המושתקת של אלימות מינית בגברים בישראל

ניסים אבישר*

תקציר. פגיעות מיניות המכוונות כלפי גברים נכחו לאורך ההיסטוריה האנושית בתרבויות שונות, אך מדובר בתופעה מושתקת שהשיח הציבורי והאקדמי עליה חדש יחסית. עיקר המחקר והשיח העולמי על הנושא החלו בשנות התשעים. בישראל, מחקר וכתביה מקצועית העוסקים בגברים כקורבנות תקיפה מינית מופיעים פה ושם בשנים האחרונות, אך עודם נדירים. הבנה של ממדי התופעה ומאפייניה, והבנת היחס הציבורי כלפיה, מחייבות התייחסות לסביבה החברתית-תרבותית שבתוכה היא מתרחשת. מאמר זה בוחן את תופעת הפגיעות המיניות המכוונות כלפי גברים בהקשר המקומי ולאורך ההיסטוריה של מדינת ישראל, בניסיון להבין את היחס הציבורי כלפי התופעה לאור ההקשר החברתי-תרבותי – במעגל המגדרי, הצבאי והלאומי. המאמר מציג סקירה נרטיבית סמי-שיטתית המתבססת על שלושה סוגי מקורות: מן האקדמיה, מן העיתונות, ופרסומי איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי פגיעה מינית. על בסיס הסקירה נעשה ניתוח היסטורי שנחלק לשלוש תקופות מובחנות. לבסוף מוצעים שלושה כיווני פעולה שעשויים לתרום למניעה ולצמצום התופעה, לקידום ענישה הולמת לתוקפים ולהכרה בקורבנות.

מילות מפתח: החברה הישראלית, פגיעות מיניות, גבריות, מגדר, מיליטריזם, סקירה היסטורית

למה מכריחים את המפסידים של ההיסטוריה להיות העדים שלה – כאילו להפסיד לא מספיק, למה המפסידים צריכים גם להעיד על ההפסד, למה הם צריכים גם לחזור על ההפסד עד אפיסת כוחות, למרות אפיסת הכוחות [...] זה לא צודק [...]. צריך לקרות דבר הפוך, אתה אמור ליהנות מזכות השתיקה, אלה שחוו אלימות אמורים ליהנות מהזכות לא לדבר עליה, להיות היחידים שנהנים מהזכות לשתוק, והאחרים הם אלה שצריך להאשים על שלא דיברו. (אדואר לואי, היסטוריה של אלימות, עמ' 151)

ההיסטוריה האנושית רצופה בפגיעות מיניות. חלקן מתועדות, אך רובן המכריע אינן מתועדות; רובן בנשים, אולם נתח בלתי מבוטל מהן בגברים. בעשורים האחרונים גוברת

* ד"ר ניסים אבישר, הפקולטה לחינוך, מכללת סמינר הקיבוצים; מרצה מן החוץ בבית הספר לפסיכולוגיה, אוניברסיטת רייכמן.

המודעות להשלכות הקשות של אלימות מינית על החוויה העצמית, על היחסים הבינאישיים, על תפיסת העולם ועל מידת האושר והרווחה (wellbeing) של נפגעות ונפגעים. נראה כי שיח זה מחולל שינוי הן במישורים המשפטיים הן באלה הציבוריים, ובכלל זה במידת הגיבוי הציבורי ובאופי הנורמות המקובלות בתקשורת וביחסים מיניים. עם זאת, עיקרו של שיח עכשווי זה מכוון לגרסה הרווחת והמדוברת יותר של אלימות מינית, זו המופנית כלפי נשים (על פי רוב מצידם של גברים). מאמר זה מבקש להרחיבו כדי לכלול בו גם את הפגיעה של גברים (גם כאן, על פי רוב, מצידם של גברים), המיוצגת פחות בשיח הציבורי, כלומר מושתקת. הטיה זו הופכת את מרבית הגברים שהם קורבנות של אלימות מינית (או של פגיעה מינית בגברים; MSA, male sexual assault) לנפגעים נפקדים, שקולם וסבלם כמעט שאינם נשמעים בציבור. הטיה הזאת אינה מקרית, כמובן – היא מושתתת על תפיסות עתיקות יומין הנוגעות ליחסי כוח מגדריים, ובפרט על כאלה הקשורות לגבריות המועדפת בחברה וליחס להומוסקסואליות.

פגיעות מיניות בגברים והיחס אליהן לאורך ההיסטוריה

סיפורי פגיעות מיניות ואונס בגברים זכו לייצוג לאורך ההיסטוריה האנושית בחברות ובתרבויות שונות. אלימות מינית כלפי גברים מופיעה בין היתר בסיפורי התנ"ך, באופן המדגיש בושה וסטיגמה כלפי התופעה (Greenough, 2020). סיפורים ממין זה מופיעים גם במיתולוגיה היוונית, בכתבים מתקופת האימפריה הרומית ובהיסטוריה הפרסית (Porche, 2005). ככל המקרים הללו, הפגיעה המינית (ובפרט אונס גברים) שימשה לצורך פגיעה בגבריות ובמעמד הקורבן, וכאמצעי ענישה. פגיעות מיניות בגברים מיוצגות בדיווחים ובתיעודים מימי הביניים (Conley, 2014) ומופיעות ברישומים משפטיים באנגליה במאה ה-19 (Bearden, 2006). כמו כן, בספרות המקצועית יש התייחסויות רבות יחסית לפגיעה מינית, כולל אונס, בגברים בהקשרים של צבא ומלחמה (ראו למשל; Sivakumaran, 2007; Solangon & Patel, 2012) ובכתי כלל (עיינת, 2011; Struckman-Johnson & Struckman-Johnson, 2006). לצד הקשרים ייחודיים אלו, פגיעות מיניות בגברים מיוצגות גם בתקשורת ובתרבות הפופולרית של ימינו (לוי, 2010) בהקשרים צבאיים (למשל צילומי ההתעללות המינית בעצורים מעיראק בבית הכלא האמריקאי בגואנטנמו), קולנועיים (למשל בסרטים גברים במלכודת, אקספרס של חצות, החגיגה וספרות זולה) וספרותיים (למשל בספרים נער קריאה ורודף העפיפונים). מגוון דוגמאות אלו מלמד כי פגיעה מינית ואונס גברים הם חלק מהחוויה האנושית ומהיחסים האנושיים, ואינם ייחודיים לזמן או למקום מסוימים. עם זאת, המחקר והכתיבה האקדמיים בנושא חדשים יחסית. הספרות העולמית החלה לעסוק בנושא פגיעות מיניות בגברים בעיקר מתחילת שנות התשעים (לסקירה ראו למשל Peterson et al., 2011), ובארץ – בעיקר בעשור וחצי האחרונים (זלצברג, 2014; שחורי ואידיסיס, 2008; שחורי-ביטון, 2014).

השתיקה משקפת גם את יחסה של הסביבה לפגיעות מיניות לגברים. במאמר מאיר עיניים בוחנת אורנה אליגון דר (2020) 147 תיקים פליליים מתקופת המנדט הבריטי המתייחסים לתלונות על אונס, ולצידם דוגמאות מהתקופה העותמאנית. במאמרה מודגשים ההיבטים הרגשיים העולים בהליכים המשפטיים ובחויית הקורבנות ומשפחותיהם –

בושה, פחד וזעם – ומוצגות בו דוגמאות רבות למקרי אונס, שרק מקצתם בגברים. בהקשר זה מתוארים דפוסי התגובה השכיחים ביישוב העברי בארץ ישראל מראשיתו, ובמרום היעדר דיווח, הימנעות מהתייחסות פומבית לאירועים, האשמת הקורבן, ולעיתים טיפול בתוך הקהילה. המחברת מתייחסת גם לפן האתני בהליכים המשפטיים ובדיווח עליהם, ומציינת כי "העיתונות העברית בתקופת המנדט הרבתה לדווח על עברות מין. דווח על קורבנות יהודים וערבים, גברים ונשים, מבוגרים וילדים – אך כמעט תמיד היו העבריינים גברים ערבים" (אליגון דר, 2020, עמ' 174). במאמר אחר היא בוחנת יחסי מין בין גברים בפלשתינה המנדטורית, אם בהסכמה אם בכפייה (אליגון דר, 2019). אלה גם אלה נחשבו לעברות פליליות, ומכיוון שכך, גם במקרה זה נותרו רישומים פליליים רבים (גם כאן נבחנים 147 תיקים פליליים). לעומת היחס הסובלני של השלטון העותמאני כלפי יחסי מין בהסכמה בין גברים, שככל הנראה היו רווחים יחסית בפלשתינה, הבריטים ביקשו לעקור נוהג זה מן היסוד באמצעות חקיקה והפללה של יחסים מיניים מסוג זה והגדרתם כ"עברות כנגד הטבע". אונס גברים כונה עד לשנת 1994 בחוק האנגלי "מעשה סדום" (sodomy או buggery, באנגלית) וכך היה גם בפלשתינה המנדטורית, ולמעשה כך הדבר עד לימינו בישראל. במקרים של אונס גברים, "אכיפת מעשי סדום התמקדה בעיקר בקורבנות, שנתפסו כאשמים, או במי שקיים יחסי מין עם ילדים, שכן במקרה זה לא היה צורך להוכיח שימוש בכוח" (אליגון דר, 2019, עמ' 62). במילים אחרות, גם כאן, כמו במקרים של אונס נשים, בלטו השתקה והאשמת הקורבן, אף כשהאירוע הגיע לטיפול הרשות השופטת.

הייצוגים התרבותיים וההטיות החברתיות והמשפטיות שתוארו לעיל מושפעים מהלך רוח ציבורי וגם משפיעים עליו. השפעות אלו ניכרות גם בתפיסות עכשוויות לגבי פגיעות מיניות בגברים, ובפרט במיתוסים רווחים ביחס להן. בספרות המחקר (ראו למשל Turchik & Edwards, 2012; Walfield, 2021) מפרטים תשעה מיתוסים חברתיים שכיחים ביחס לאונס גברים: (1) גברים אינם יכולים להיאנס, (2) גברים "אמיתיים" יכולים להגן על עצמם מפני אונס, (3) רק גברים הומוסקסואלים הם קורבנות או מחוללים של אונס גברים, (4) גברים אינם מושפעים מאונס, או שאינם מושפעים ממנו באותה המידה כמו נשים, (5) אישה אינה יכולה לפגוע מינית בגבר, (6) אונס גברים מתרחש רק בכלא, (7) פגיעה מינית על ידי אדם מאותו המין מובילה להומוסקסואליות, (8) מגיע למי שהעדפתו המינית היא הומוסקסואלית או ביסקסואלית להיפגע משום שהוא בלתי מוסרי או סוטה, (9) אם קורבן נענה באופן גופני לתקיפה הרי בוודאי רצה בה. מיתוסים רווחים אלו משפיעים על חוויית הנפגע, על הסיכוי לדיווח ולתלונה, על יחס החברה (ובכלל זה מערכות המשפט והטיפול) לפגיעה, ובסופו של דבר גם על הסבירות שהצדק יצא לאור. כפי שנראה בהמשך, הם מקבלים ביטוי (לעיתים בוטה) גם ביחס הציבורי, התקשורתי והמשפטי כלפי גברים שהם קורבנות תקיפה מינית. העובדה שמדובר בתופעה מושתקת ומוכחשת שלרוב אינה מגיעה לידיעת הציבור ואינה באה לידי קיומם של הליכים משפטיים מעכבת את המאמץ לשינוי המצב הקיים, על ההטיות והמיתוסים הכרוכים בו.

היסטוריה מושתקת זו, שמתחילה להיחשף בעשורים האחרונים, נוכחת גם בהקשר המקומי. למעשה, קיימות ראיות שונות לקיומן של פגיעות מיניות בגברים (ובכלל זה אונס) בישראל הן במחקר, הן ברישומים משפטיים והן בשיח הציבורי סביב מקרים שהגיעו לכותרות. נתונים של איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית (2022) מלמדים

כי כ-13% מנפגעי הפגיעות המיניות בישראל הם ילדים (בנים) או גברים. שכחות הפגיעות יורדת עם הגיל, כך שפגיעות בילדים בני 0-12 מהוות 41% מכלל הפגיעות בבנים/גברים, פגיעות בבני 13-18 מהוות 31%, פגיעות בבני 19-25 מהוות 18% ופגיעות בבני 26 ומעלה מהוות 11% בלבד מכלל הפגיעות. הפגיעה השכיחה ביותר, ללא הבחנה מגדרית, היא אונס או ניסיון אונס (40% מכלל הפגיעות); מקום הפגיעה השכיח ביותר הוא מקום המגורים של הפוגע או של הנפגע או מקום המגורים המשותף להם (כ-52%). מחקר ארצי נרחב שהתבסס על מדגם מייצג של יותר מ-10,000 ילדים בני 11-17 מצא כי במגזר היהודי נפגעו מינית 17.6% מהבנים, ובמגזר הערבי 28.4% (Lev-Weisel et al., 2018). חשוב להדגיש כי פגיעות מיניות בגברים מתקיימות בכל חלקי החברה, ללא הבדל מעמדי, עדתי או דתי, אולם שיעור הדיווח ודרכי ההתמודדות משתנים מקבוצה לקבוצה (בהקשר של החברה החרדית ראו זלצברג, 2014; 2020; Kravel-Tovi).

במאמר זה אסקור את ההקשר ההיסטורי שבו מתקיימות פגיעות מיניות בגברים בחברה בישראל מאז קום המדינה. מטרת הסקירה היא להראות כיצד קווי המתאר של תופעת הפגיעות המיניות בגברים משרטטים גם תהליכים חברתיים רחבים יותר הקשורים למגדר, למיליטנטיות ולזהות קולקטיבית בהקשר המקומי.

מסגרת תיאורית תלת-צירית: מגדר, מיליטריזם וחברה

הניתוח המוצע להלן נשען על שלושה צירים תיאורטיים ומשלב ביניהם: המגדרי, הצבאי-מיליטריסטי והקולקטיבי-לאומי. הציר הראשון, המגדרי, מתאר תפיסות של גבריות ושינויים שחלו בהן בתקופה המדוברת. הציר השני, המיליטריסטי, משקף קשרים בין צבא וחברה בישראל ואת התמורות שחלו במקומו של הצבא בחברה הישראלית ובהרכבו הפנימי. הציר השלישי מציג את ההתפתחויות שחלו בתפיסת הקולקטיב היהודי בישראל לאורך שנות המדינה. אלה הם שלושה מעגלי הקשר קונצנטיים הולכים ומתרחבים שמקיפים את נושא הפגיעות המיניות בגברים: במעגל המרכזי עומדות סוגיות של מגדר וגבריות, סביבן נושאים הקשורים בצבא וממילא בכוח ובאלימות, ומעבר להם – מגמות של השתנות במאפייני החברה היהודית בישראל. אטען כי בכל אחד מהמעגלים הללו מתרחש תהליך דומיננטי של ערעור והתפרקות המבנים הריכוזיים המסורתיים, ולצידו מתקיימות מגמות של שמרנות פוליטית, דתית ותרבותית שאולי מהוות תנועת נגד. שינויים אלו מעוררים מתחים חברתיים ובינאישיים ניכרים וכן מביאים לפעולות שנחוו כאלומות על ידי הצד שכנגד. בה בעת הם מייצרים תנאים עדיפים לשיח גלוי על פגיעות מיניות בכלל ועל פגיעות מיניות בגברים בפרט. שלושת המעגלים הללו ניזונים ומושפעים בהכרח גם מתהליכים גלובליים, שחשיבותם אמנם רבה אך הם לא ייבחנו במסגרת זו.

מגדר ותפיסות של גבריות בישראל

הנחת המוצא כאן היא כי מגדר וגבריות מובנים חברתית, ועל כן הם מושפעים מהסביבה שבתוכה הם מתעצבים וכן משקפים אותה באופן כזה או אחר (Connell, 1995). בהקשר המקומי, תפיסת הגבריות בחברה הישראלית השתנתה לאורך השנים לפי מאפייני הדור

והתקופה. בשנים שלאחר קום המדינה התעצבה דמות הגבר הלוחם, המתגבר על פחדיו וחולשותיו (ששון-לוי, 2006). זהו דימוי גבריות המדגיש את מאפייני הפרט ויכולותיו, ובעיקר את תעוזתו מול מציאות אלימה. אפרת בן-זאב ועדנה לומסקי-פדר מאפיינות דור זה כ"דור העומד בדד" (בן-זאב ולומסקי-פדר, 2015, עמ' 17), במובן זה שהוא תופס עצמו ונתפס כנפרד ושונה מהדורות שקדמו לו ומאלה שבאו אחריו. נדמה שעיקרון דומה תקף גם ברמת הפרט, וגם הוא עומד בדד ועליו להתמודד עם אתגרים בכוחות עצמו. כפי שמציינת גבריאלה ספקטור-מרזל, הגברים בני דור תש"ח ששירתו כקצינים בכירים והנהיגו את צה"ל בתקופה זו "מגלמים את אידאל הצבר-הלוחם. במונחי גבריות, הם הגברים הצברים האולטימטיביים" (ספקטור-מרזל, 2018, עמ' 374). מדובר בתקופה מכוונת, הן באשר למדינה ולמוסדותיה הן באשר לגבריות הישראלית ההגמונית, שעודנה דומיננטית בחברה הישראלית. לפיכך אפשר לראות את מי שהתעצבו בתוכה כשייכים ל"דור קנוני", הקשור לאירוע מכוון בהיסטוריה של האומה ומאופיין בקול אחיד המזוהה עם הנרטיב הלאומי (בן-זאב ולומסקי-פדר, 2015).

נקודת ציון מרכזית בהתערעורתו של אידיאל זה היא מלחמת יום הכיפורים, שלוחמיה אינם שותפים לתודעה האחידה של הדור הקנוני אלא מבטאים מגוון של קולות ועמדות ביחס לקנון, ומכאן שגם ביחס לגבריות ההגמונית: "דור יום כיפור, הלא קנוני, אינו נהנה מהילת הגבורה, אך הוא נהנה מחופש גדול יותר לבטא כאב אישי ועמדות ביקורתיות" (בן-זאב ולומסקי-פדר, 2015, עמ' 7). תהליך זה של מעבר משיח אחדותי משותף לשיח הכולל ריבוי עמדות ונקודות מבט התעצם בשנות התשעים ובתחילת המאה ה-21. עשורים אלו מסמנים מעבר משיח על גבריות, כולל "גבריות חדשה" (נרדי ונרדי, 1992), לשיח על גברויות (Connell, 1995; masculinities). תהליך הפירוק של הבניות חברתיות של גבריות יוצר ריבוי ופוחת פתח למגוון דפוסי הוויה וביטוי במסגרת מכלול הגברויות, או כפי שמפרט דני קפלן:

התרומה הבולטת של גברויות היא בתובנה כי מגדר יוצר גדרות לא רק בין גברים לנשים, אלא גם בין גברים לגברים. הרעיון של ריבוי גברויות פותח פתח מרתק לבחון את מרחב היחסים בין קבוצות שונות של גברים באותה חברה ואת דפוסי המשא ומתן המנהל ביניהן. (קפלן, 2009, עמ' 13)

תהליך זה מקבל ביטוי גם בכל הקשור להגברת הקבלה והייצוג החברתיים של זהויות להט"ביות, ושל הומוסקסואליות בפרט, מאמצע שנות השבעים, וביתר שאת מאז שלהי שנות השמונים (קמה, 2003, 2014). הוא פותח פתח לשלל מרחבי הוויה וביטוי החורגים מהגבריות ההגמונית. אולם גם בהקשר זה, לצד מגמות ההתפרקות מתקיימות מגמות נגדיות של חזרה להעדפת תפקידים ודפוסי מסורתיים של גבריות – מוקצנת לעיתים – הן בעולם (Maaranen & Tienari, 2020) הן בישראל (Lavie et al., 2022). הבנה של תהליכי השינוי החברתיים הנוגעים לתפקידי מגדר ולגבריות תאפשר קונטקסטואליזציה והבנה לעומק של אלימות מינית בין גברים בחברה הישראלית, של מקורותיה ושל השלכותיה.

מיליטריזם ותמורות במקומו של צה"ל בחברה הישראלית

ציר הניתוח השני, המיליטריזם, קשור לציר המגדרי. רבות נכתב על הקשר בין צבא ובין גבריות בישראל ועל ההשפעות ההדדיות בין השניים (פרץ, 2018). החברה הישראלית היא חברה מיליטריסטית, שבה לשירות הצבאי ולצבא בכלל יש מקום מרכזי בעיצוב זהות אישית וקולקטיבית (Kimmerling, 1993). החברות למיליטריזם מתחיל כבר במערכת החינוך, בגני הילדים ובבתי הספר (גור, 2005). מאפיינים תרבותיים אלו משפיעים על תפיסות מגדריות ומדגישים תפיסות מסורתיות ובינריות של תפקידים מגדריים (ששון-לוי ואחרים, 2018). התהליכים האלה מתעצמים עוד יותר בזמן השירות בצה"ל, שהוא ארגון "המבוסס על חלוקת עבודה ועל מבנה כוח ממוגדרים" (יזרעאלי, 1999, עמ' 86) ומשעתק אי-שוויון בין המינים. לכל אלה יש השלכות על תפיסות של גבריות בישראל, והם מדגישים גרסאות הגמוניות של גבריות לוחמת ותוקפנית (ששון-לוי, 2006). למאפיינים אלו יש מגוון זיקות (שיידונו בהמשך) לפגיעות מיניות בכלל ולפגיעות מיניות בגברים בפרט, הן מצד הפוגעים, הן מצד הנפגעים והן מצד החברה הסובבת אותם – האקולוגיה התרבותית, או מה שמכונה "תרבות האונס".

עם זאת, במהלך השנים חלו שינויים באופייה המיליטריסטי של החברה הישראלית. גם כאן המגמה הכללית מתאפיינת במעבר מריכוזיות ואחדותיות (גברית, במקרה זה) אל התפרקות מבני הכוח המסורתיים, לצד הופעתן של מגמות שמרניות. כרונולוגית, נקודת הציון הראשונה מבחינה זו מקבילה לזו שסומנה בציר המגדר: מלחמת יום הכיפורים. מאמצע שנות השבעים, לאחר תום המלחמה, התגברו הלחצים לפתוח תפקידים נוספים בפני נשים בצה"ל. בעקבות זאת, הוועדה לבדיקת מעמד האישה, בראשותה של חברת הכנסת אורה נמיר, פרסמה דוח והמליצה לפתוח בפני נשים את כל התפקידים בצבא למעט תפקידי לחימה בחזית (ששון-לוי, 2006, 2018). ההמלצות אמנם התקבלו במידה חלקית מאוד, אולם המונופול הגברי נסדק ונפתח פתח לשינויים יסודיים יותר. נקודת ציון משמעותית נוספת חלה בתחילת האלף השלישי, בינואר 2000, כאשר מליאת הכנסת אישרה את הצעת התיקון של חברת הכנסת נעמי חזן לחוק שירות הביטחון – הצעה לשוויון בשירות, שפתחה בפני נשים כל תפקיד ובכלל זה תפקידי לחימה (ששון-לוי, 2006). לנוכחותן של נשים בתפקידי לחימה יש השתמעויות פוטנציאליות גם במישורי התפיסות המגדריות בתרבות הישראלית וגם לגבי התמקמותן בצומתי קבלת החלטות בצבא ומחוצה לו. אולם למרות מרכזיות הצבא בחברה הישראלית-יהודית, ספק אם שינוי זה כשלעצמו הוביל לשוויון בין נשים וגברים (ששון-לוי, 2006); אי-השוויון המגדרי מושפע מגורמים ומכוחות חברתיים נוספים. כפי שששון-לוי מפרטת (2006), על תהליך התפרקותם של המיליטריזם הישראלי ומעמדו החברתי של הצבא ועל צמצום השפעותיהם על תפיסות, דפוסים ויחסים מגדריים בישרו, בין היתר, הירידה במעמד הצבא והביטחון בחברה הישראלית, הדגשתם של ערכים ליברליים אינדיבידואליסטיים, עליית הכלכלה הניאו-ליברלית ומהפכת ההייטק. במקביל, כפי שמציינות קארין יפת ושולמית אלמוג, בזמן הזה חלה נקודת מפנה של חזרה להדרת נשים בצבא ("אחורה פני!", כלשונן), או "מהפכת נגד" בכל הנוגע לשילוב נשים בצה"ל" (יפת ואלמוג, 2016, עמ' 264). המחברות מייחסות תהליך זה למגמות של הדתה בצה"ל, שמצדדות בהפרדה מגדרית ובשימור תפקידי מגדר מסורתיים.

תמורות בזהות הקולקטיבית של החברה בישראל

ציר הניתוח השלישי והאחרון מסמן מעגל הקשר רחב אף יותר, והוא הזהות הקולקטיבית של החברה בישראל. דן בר-און מנתח את השינויים בזהות הקולקטיבית של החלק ההגמוני בחברה הישראלית – קרי, יהודים אשכנזים חילונים – לאורך שנות המדינה; זהות זו התאפיינה תחילה במונוליתיות, ביחס של ניגוד אל מול היהודי הגלוי והאויבים מבחוץ ובתפיסה אחדותית של הזהות הציונית-יהודית, "כמקשה אחת בדרך של שחור מול לבן" (בר-און, 2005, עמ' 13), תוך שלילת זהויות אחרות. המשך התהליך, מאז שנות השבעים ובמקביל למגמות שתוארו לעיל בציר המגדרי והמיליטריסטי, מאופיין בהתפוררות המונוליתיות בעקבות מלחמת יום הכיפורים, ובפרט לאחר המהפך הפוליטי ועליית הליכוד לשלטון. בתקופה זו החלו לעלות אל פני השטח הבדלים וניגודים פנימיים בתוך המכלול הישראלי-יהודי. מרכיבים שליליים או מאיימים בזהות שיוחסו בעבר ל"אחרים" חיצוניים – היהודי הגלוי, האתני, הזר האויב – נתפסו כעת כחלק מהזהות העצמית (בר-און, 2005). שינוי זה עורר שאלות זהות, מתחים וקונפליקטים פנימיים בעוצמה גבוהה הרבה יותר מבעבר, שהגיעה לשיאה ברצח רבין. ברוך קימרלינג (2001) כינה את השינוי החברתי-פוליטי הזה "קץ שלטון האחוסלים" (אשכנזים, חילונים, ותיקים, סוציאליסטים ולאומיים) והדגיש את כוחם העולה של המזרחים במסגרת המפלגות הגדולות – הליכוד והעבודה, ולא פחות מכך במסגרת תנועת ש"ס. מדובר אפוא במגמה של ערעור מוסכמות ומבנים חברתיים, ובעקבותיה כרסום הלכידות החברתית.

מאוחר יותר, עם תחילת האלף השלישי, מזהה בר-און שינוי משמעותי נוסף – גם כאן במקביל למגמות שתוארו קודם: הוא מציין את אירועי אוקטובר 2000 ואת האינתיפאדה השנייה. הוא מתאר ניאור-מונוליתיות, כלומר חזרה להתלכדות מול אויב חיצוני, שבמקביל אליה נמשך תהליך ההתפוררות הפנימי ולכן היא שונה מההבניה המונוליתית הראשונית. גם בתיאור זה מיוצגות שתי המגמות של תנועה לעבר פלורליזם ורב-תרבותיות ולצידה תנועה לעבר שמרנות ואתנוצנטריות. תהליך פוליטי-לאומי זה נוגע בסוגיות נוספות של זהות אישית וקולקטיבית. הוא כותב: "נושאי מגדר (ג'נדר), זהות אתנית, זהות מינית לא הטרוסקסואלית הם דוגמאות נוספות לשינויים בזהויות קולקטיביות" (בר-און, 2005, עמ' 18). דבריו אלו מחברים אותנו לנושא שבמוקד הדיון – אלימות מינית בגברים בהקשר של חברה ותרבות משתנים.

תוארו כאן שלושה צירים תיאורטיים או מעגלי הקשר שיסייעו בהבנת תהליכי השינוי בכל הנוגע לתופעת הפגיעות המיניות בגברים וליחס החברתי כלפיהם. כפי שראינו, בכל שלושה חלו שינויים מקבילים בשתי נקודות זמן עיקריות: באמצע שנות השבעים לאחר מלחמת יום כיפור, וסביב שנת 2000. נקודות ציון אלו ישמשו אותנו גם בשרטוט ההיסטוריה המושתקת של הפגיעות המיניות בגברים בישראל.

מסגרת מתודולוגית

בפרק זה אתאר את ההיסטוריה של הפגיעות המיניות בגברים לאורך שנות המדינה. התיאור מתבסס על איסוף וסקירה של מקורות משלושה סוגים: מן האקדמיה – סקירת כל המאמרים והפרקים העוסקים בפגיעות מיניות בגברים בישראל, מן העיתונות – כתבות ודיווחים רלוונטיים (שאותרו באמצעות חיפוש במפתח חיפה), ופרסומים של איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ונפגעי פגיעה מינית. נוסף על אלה, ולאור מיעוט החומרים העוסקים בנושא הפגיעה המינית בגברים (במיוחד בעשורים הראשונים לאחר קום המדינה), נעשה שימוש במקורות המתייחסים לבריאות הנפש בישראל ולשיח על פגיעות וטראומות באופן כללי.

על הקורפוס הזה נערכה סקירה נרטיבית סמי־שיטתית שמטרתה לבחון את הנושא ממבט על ולסמן מגמות לאורך הזמן (Snyder, 2019), כלומר לבחון כיצד השתנה היחס כלפי הנושא וכיצד התפתח המחקר העוסק בו. סקירה סמי־שיטתית משמשת לזיהוי תמות, נושאים משותפים או נקודות מבט תיאורטיות בתחום הנבחן, והיא הולמת במיוחד את הנושא הנדון, שכאמור הכתיבה עליו מועטה ועם זאת חלו בו התפתחויות משמעותיות. גישה איכותנית נרטיבית זו מתאימה מאוד לעיסוק בסוגיות חברתיות מושקקות, ובכללן דיכוי ואלים (מינית ובכלל), במטרה לקדם שינוי חברתי (קרומר־נבו ובר שלום, 2006). מחקר כזה, המכונה גם מחקר מבוסס סגנור (Janke et al., 2018), נוקט עמדה מול מציאות חברתית פוגענית ומבקש לתמוך בנפגעים. מאמר זה אכן מבקש לבחון ולהציג את התפתחות השיח החברתי העוסק בפגיעות מיניות בגברים בישראל באופן ביקורתי, במטרה לעודד המשך מחקר וכתיבה בנושא ומתוך כוונה לקדם פעולות למען שינוי ותיקון במצב הקיים. הסקירה ההיסטורית־נרטיבית שתוצג להלן תאפשר שרטוט ראשוני של הסיפור (הכמעט) לא מסופר של פגיעות מיניות בגברים בישראל בזיקה להקשר המשתנה. אבחין בין שלוש תקופות, שנבדלות ביניהן ביחסה של החברה ומוסדותיה לפגיעות מיניות בגברים ותואמות את שתי נקודות המפנה שתוארו לעיל. בכל אחת מהתקופות אתייחס לתיעודים של פגיעות מיניות בגברים בספרות המקצועית, בשיח הציבורי המשתקף באמצעי התקשורת ובדיווחיהם של מרכזי הסיוע, ולהבנתם לאור ההקשר התרבותי ההיסטורי המשתנה.

סקירה היסטורית: פגיעות מיניות בגברים לאורך שנות המדינה

התקופה הראשונה – 1948-1973: אתוס הגבורה, הכחשה והשתקה

התקופה הראשונה היא תקופה של חברה בהתהוות, שחוזה תהליכי שינוי מואצים – אירועים מעוררי גאווה ואף אופוריה ולצידם טראומות. לכן נשאלת השאלה אם אפשר להתייחס לתקופה זו כאל מקשה אחת. נדמה לי שבהקשר הנדון, של פגיעות מיניות בגברים, התשובה חיובית בשל היעדר המוחלט של התייחסות לפגיעה מינית בגברים בכלל המקורות שנבחנו (מן האקדמיה ומן העיתונות, בתקופה זו). היעדר זה מהדהד תפיסות הגמוניות של גבריות לוחמת וחברה מיליטריסטית ומונוליתית, המאפשרת מידיה מועטה של ביטוי אישי בכלל ושל מצוקה בפרט. אמנם, כפי שנראה, חלו אז שינויים ניכרים

בחברה וביחסה לחולשה, לפגיעות נפשיות ולחריגה מהנורמה, אולם לכל אלה הייתה השפעה מזערית על היחס לפגיעות מיניות, קל וחומר על כאלה שמופנות כלפי גברים, והן זכו להכחשה ולהשתקה גורפת.

השנים הראשונות לקיום המדינה היו במובנים רבים המשכן של שנות היישוב העברי בארץ ישראל טרם הקמת המדינה, גם בהקשר הנדון. מרכיבים של גבריות לוחמת, חברה מיליטריסטית ("כל העם צבא") וציפייה לאחדות השורות הותירו ספקות וקשיים מחוץ לשיח המרכזי. ההתייחסות למי שסבלו ממצוקות ומפגיעות נפשיות הייתה כאל מוקצים שיש להרחיקם: "במדינה הנלחמת מלחמת הישרדות והמנסה ליצור 'גניוס יהודי' משופר, לא היה מקום לחריגים ורפים" (אלמוג, 1998, עמ' 19). לכן ביטויים הקשורים במיניות שאינה נורמטיבית או בפגיעות מיניות כלפי נשים, ובוודאי כלפי גברים, כמו השיח הנוגע לבעיות נפשיות (גם בקרב שורדי שואה, עולים ממקומות ומרקעים תרבותיים שונים ולוחמים במלחמת 1948), נתפסו כבלתי לגיטימיים, ולמעשה לא היה להם מקום במרחב הציבורי.

בעשורים הבאים חלו שינויים מסוימים ביחסה של החברה הישראלית הצעירה כלפי מצוקות נפשיות ונערכו פעולות שונות במטרה לתת מענה לצרכיה הרבים והמורכבים. למשל, בשנת 1959 הוחל בתהליך ארגון מחדש של שירותי בריאות הנפש בישראל במטרה לייעל את הטיפול. המערך הפסיכיאטרי שהיה קיים אז הורחב במידה רבה בשנים אלו והפך גדול יותר ומגוון יותר. בד בבד הונח בסיס להכשרה ולהתאגדות מקצועית של פסיכולוגים, ומעמד המקצועי והחברתי התבסס. אפשר למצוא הקבלה בין תהליך זה ובין מידת הסובלנות הגדלה של החברה הישראלית כלפי נפגעי הנפש שלה. כפי שמציין עוז אלמוג, סימנים אלו בישרו "את ראשית עידן 'התבונה והרגישות' [...] שבו הדיבור על חולשה ומועקה לא יחשב עוד מביך ובלתי לגיטימי" (אלמוג, 1998, עמ' 22). אף על פי כן, היחס לפגיעות מיניות נותר בעינו. המיניות נתפסה כשייכת למרחבים האינטימיים; הטרדה ותקיפה מינית (בסטנדרטים העכשוויים) המופנית כלפי נשים נתפסה כנורמטיבית, ובהקשרים מסוימים אף כרצויה וכביטוי של גבריות מוערכת חברתית. לא הייתה קיימת עדיין האפשרות לבטא מצוקה על רקע פגיעה מינית ולהכיר בנפגעים ממין נקבה וממין זכר (בנים, נערים, גברים) במסגרת החברה ששאפה לאחדות והייתה מלוכדת סביב אתוס הגבורה.

נראה כי האירועים המשפיעים ביותר התרחשו בהמשך התקופה: הניצחון של מלחמת ששת הימים והטראומה של מלחמת יום הכיפורים, ואולי אפשר לכלול כאן גם את מלחמת ההתשה. הניצחון הצבאי המוחץ של מלחמת ששת הימים רק העצים את אתוס הגבורה שאפיין את הזהות הקולקטיבית הישראלית מאז קום המדינה (בר־און, 2005). גיבורי המלחמה ומנהיגי הצבאים והמדיניים זכו לתהילה ולעיטורים. מי שגילה חולשה היה מושא לבוז ולנידוי חברתי. כפי שמציינים עמיחי לוי ועמיתיו (1990), ב"תקופת ההמתנה" שלפני מלחמת ששת הימים נערכה בדיקה "חפוזה והמונית" של גברים שהיו בעלי פרופיל נמוך על בסיס נכות פסיכיאטרית ואשר פנו לרשויות הצבא במטרה לשרת, מכיוון ש"התביישו בכך שלא גויסו". תחום הפסיכולוגיה נתפס כמה שמיועד להם, אנשי השוליים שעליהם כמעט לא דיברו בפרהסיה, האנשים שזכו ליחס של גינוי ונידוי – הסנקציה החברתית שציפתה למי שהעז לסדוק את קוד השתיקה.

באוקטובר 1973 פרצה מלחמת יום הכיפורים. הצבא והחברה הישראלית לא היו מוכנים לה, גם בכל הקשור ליחס כלפי הפגועים והחלשים, שבעקבות המלחמה נכחו בכל בית

בישראל כמעט. החברה הישראלית עברה טראומה שאילצה אותה להכיר בפגיעותה. זהו קו השבר שממנו נסדק אתוס הגבורה באופן בלתי הפיך, ומכאן התפוררותו המוחלטת הייתה בלתי נמנעת. ההתאוששות מטראומת המלחמה הקשה מסמנת את סופה של התקופה הראשונה ואת קריסתן של ההכחשה וההשתקה ביחס לפגיעות נפשיות. כפי שנראה מייד, בה בעת השתנה השיח הציבורי בכל הנוגע לפגיעות מיניות, גם בגברים.

התקופה השנייה - 1974-1999: סדקים בגבריות ההגמונית וניצני מודעות לנפגעים גברים

כאמור, הגבריות הלוחמת של דור תש"ח הקנוני התערערה בעקבות הטראומה של מלחמת יום הכיפורים והחלה להכיל מרכיבי גבריות כואבת ומשתפת. אלון גן (2008) דן בשני ספרים מעצבי זהות שכל אחד מהם מייצג גרסה שונה של זהות גברית ישראלית, חשופים בצריח (תש"ח) ושיח לוחמים (יום הכיפורים), המסמנים שני צירי זהות מתפצלים. הציר השני, שבהדרגה הפך מקובל יותר, פתח פתח לשיתוף גלוי של מצוקות וקשיים ולהכרה חברתית בהם, ומכאן לגרסאות מורכבות יותר של זהות גברית. לשינוי התודעתי הזה היו השלכות מעשיות בלתי מבוטלות על נפגעות ונפגעי תקיפה מינית.

המודעות והרגישות החברתית הגוברות בכל הנוגע למצוקות ולפגיעות נפשיות קיבלו ביטוי בכמה פעולות ויוזמות חשובות שהחלו תהליך של שינוי חברתי. נקודת ציון חשובה היא הקמתו של מרכז הסיוע הראשון לנפגעות תקיפה מינית. המרכז, שהוקם בתל אביב בשנת 1977, כוון בלעדית לנשים. מרכזי סיוע בחיפה ובירושלים הוקמו מעט מאוחר יותר (ב-1979 וב-1981), ומרכזים נוספים הוקמו באילת, בירושלים לנשים דתיות, בבאר שבע (מסל"ן, שלראשונה הציע סיוע בשפה הרוסית), בנצרת לנשים ערביות, בקריית שמונה, ברעננה, באשקלון (תאיר) ומרכז א-סיואר בחיפה לנשים ערביות. מרכזים אלו הציעו סיוע לנפגעות ומאוחר יותר גם לנפגעים, בעברית ובערבית, גם לאוכלוסייה הדתית והחרדית. בשנת 1990 התאגדו כל המרכזים להקמת איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות תקיפה מינית, ששמו עדיין לא ייצג נפגעים גברים.

קו הסיוע לגברים בסניף בתל אביב החל לפעול בשנת 1991 וצמח במהירות הן מבחינת מספר הפניות - מעשרות פניות בשנה בתחילת פעילותו לכ-400 בשנת 1999 (הגר, 1999) - הן מבחינת מספר המתנדבים, מבודדים בתחילתו לעשרות מתנדבים כיום (לוי, ל"ח). בשנת 1992, זמן קצר לאחר הפעלת הקו ולאחר מאבק טעון על שמו של איגוד מרכזי הסיוע, התקבלה פשרה שלפיה הוא ייקרא "מרכז הסיוע לנפגעות תקיפה מינית ולנפגעי תקיפה מינית". שם זה מקיים שני צווים: לתת ייצוג גם לקורבנות הגברים, ולשמור על ההפרדה ועל קדימות הנשים. יש להדגיש כי זהו תקדים חשוב שבמסגרתו ניתן לראשונה ייצוג מפורש לנפגעי תקיפה מינית, ולצד זאת מיוצגת גם האמביוולנטיות ביחס לשותפות עם הגברים. ובכל זאת, הצורך בקו לגברים היה ברור והוא הלך וגבר. בדיווח על קו הסיוע לגברים הוזכר מקרה שהוביל לעלייה בהתעניינות הציבורית בו, מקרה של "בחור שנפל קורבן לגילוי עריות על ידי אביו החורג, שהוא אישיות פוליטית בהרצליה" (על הקו, 1998, עמ' 3). המקרה נשכח מאז וניסיונות לאתר פרטים לגביו העלו חרס, אולם ברור כי מדי פעם עלו בתקופה זו לכותרות דיווחים על פגיעה מינית בגברים שהגבירו את החשיפה של

התופעה ואת ההתעניינות בנושא והמודעות לו. ואולם אלה נטו להישכח, והתופעה נותרה בשולי התודעה הציבורית.

נקודת ציון דרמטית, והישג חשוב ללובי הפמיניסטי שביקש להתמודד עם נגע הפגיעות המיניות בישראל, הייתה חקיקתו של החוק למניעת הטרדה מינית (שנוסח על ידי אורית קמיר). החוק עבר בכנסת בתאריך 8 במרץ 1998, ביום האישה הבינלאומי, באופן המסמן את מטרתו העיקרית – למנוע הטרדות מיניות בנשים. הוא לא רק שינה את המעמד המשפטי של נפגעות ונפגעי פגיעה מינית, אלא אף חולל בהדרגה שינוי תרבותי ונורמטיבי (קמיר, 2009, 2019). גם בהקשר זה מעניין לבחון את היחס בין נשים לגברים שותפיהן למאבק בהטרדות המיניות; אין ספק כי נשים וגברים שהיו פעילים בתחום, בעיקר במרכזי הסיוע, ראו עצמם כשותפים לדרך, אך שותפות זו לא הייתה פשוטה או נטולת מאבקים, כאמור. לא פעם נשמעו קולות הקוראים להפריד בין המאבקים. למשל, אסתר עילם, ממייסדות מרכז הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית בתל אביב, תהתה לגבי השיתוף המנהלי והפיזי בין המרכז ובין "קו הגברים" וטענה כי "מצב ה'נישואין' הקיים כיום לגבי שני הקווים מפריע להם לפעול ולהתפתח, ולכן יש להפריד ביניהם פיסית וארגונית" (עילם, 2003, עמ' 31). אולי העניין אינו רק "מנהלי", "פיזי" או טכני, אלא משקף תפיסה של המאבק בפגיעות מיניות ושל מטרותיו. ההצדקה העיקרית של עילם לקריאתה להפרדה היא הפער הקיים ביחסי הכוח בין נשים לגברים, שמוביל להבדלים בהבנת המצב ומקורותיו ובהתמודדות עימו. מבחינתה מדובר במאבק בפטריארכיה, שגם גברים נפגעים ממנה ועל כן הם מוזמנים להשתתף במאבק לשחרור מעוֹלה. מהדברים האלה עולה כי בתקופה זו הנטייה הייתה לראות פגיעות מיניות כעניין של נשים שנפגעות על ידי גברים, שבשוליו מעורבים גברים כקורבנות או כמי שמסייעים למאבק בפטריארכיה. השפעתה של גישה זו, המשקפת עמדה פמיניסטית רדיקלית, הלכה ופחתה עם השנים. היא פינתה את מקומה לתפיסה מכילה ואינקלוסיבית יותר המעודדת מאבק משותף של נשים וגברים לשם סיוע לנפגעות ולנפגעי פגיעות מיניות ולמניעתן של פגיעות כאלה.

פעולות נוספות, שקשורות לנושא הפגיעות המיניות רק בעקיפין, השפיעו גם הן בהדרגה על הפתיחות והסובלנות בציבור כלפי השיח העוסק בטרואמות ובמורכבויות נפשיות. אתייחס בקצרה גם להקשר הרחב הזה. העלייה במעמדה של הפסיכולוגיה, שקיבלה ביטוי גם בחקיקת חוק הפסיכולוגים בשנת 1977, התבטאה גם בקבלה ציבורית גדלה והולכת של הפסיכולוגיה ושל השיח הפסיכולוגי (אבישר, 2014; אלמוג, 1998). תוכניות ייעוץ והדרכה, ובראשן תוכנית הטלוויזיה קשר משפחתי, הופיעו בכלי התקשורת וזכו לפופולריות רבה. טרמינולוגיה פסיכולוגית החלה לחלחל לשפת היומיום ולאופני החשיבה, וחל כרסום בסטיגמה שיוחסה ללקוחות הפסיכותרפיה. כתוצאה מכך, קליניקות פרטיות נפתחו בקצב מהיר על חשבון המוסדות הציבוריים. תהליך זה הוביל לשינוי באופי הלקוחות – ממטופלים שסובלים מהפרעות חמורות יחסית ומן המעמד הבינוני-נמוך אל נתח גדל והולך של אנשי המעמד הגבוה שיכלו להרשות לעצמם לממן טיפול פרטי יקר (Rosenberg, 1988).

אולם פופולריזציה של שיח טיפולי לחוד ופגיעות מיניות לחוד. אחד האירועים הבולטים בתקופה זו, שזכה לחשיפה תקשורתית רבה, הוא האונס הקבוצתי בקיבוץ שמרת בשנת 1988. 11 נערים השתתפו בסדרה של מעשי אונס ואונס קבוצתי של יעל גרינברג,

נערה בת 14, בת הקיבוץ. פרקליטות מחוז חיפה, שבתחילה החליטה לסגור את התיק, נאותה לאחר מאבק של המשפחה להגיש כתבי אישום נגד שבעה חשודים (גל, 1990). בית המשפט המחוזי בחיפה זיכה את כל השבעה מחמת הספק, אך בערעור לבית המשפט העליון הורשעו ארבעה מהם ונגזר עליהם מאסר בפועל לתקופה של עד שנה וחצי. פסק הדין במשפט זה הוביל לשינוי ההגדרה המשפטית לאונס, ובפרט בכל הנוגע לאחריות הצד היוזם יחסי מין (הגבר) לקבל הסכמה מדעת של האישה.¹ ובכל זאת, ההתייחסות השיפוטית המקילה (ואף מאשימה את הקורבן, בפסק הדין המזכה במחוז) זכתה לביקורת ציבורית נרחבת. מקרה זה מדגים את הפער שבין היחס הציבורי המשטנה כלפי פגיעות מיניות, שבהדרגה החל לכלול גם ביטויי אהדה וסולידריות כלפי הקורבנות, בין המערכות המוסדיות והשיח החברתי המרכזי, שעדיין נטה להשתקה ולהאשמת הקורבנות. גם היחס הציבורי כלפי גברים נפגעים כלל מידה רבה של השתקה והאשמה ולצידן ניצני הכרה ציבורית. שני מקרים שזכו להד תקשורת נרחב יחסית הם אלה של שניים ממנחי תוכנית הייעוץ הפסיכולוגי הפופולרית קשר משפחתי, אחי יותם וד"ר יוסי זיידר. הראשון, ממקימי מכון אדלר ומי שהיה המנחה הראשון של התוכנית (יחד עם זיוית אברמסון), הואשם לאחר מותו בפגיעה מינית מתמשכת בקטינים שהיו תחת חסותו. השני, שהיה בין היתר סגן יו"ר מכון אדלר, הורשע בפגיעה מינית עד כדי אונס בארבעה ממתופליו ונשפט לשנתיים וחצי מאסר בפועל. חשוב להדגיש כי הטענות הועלו והתבררו בשנות האלפיים (במקרה של יותם בשיח הציבורי ובמקרה של זיידר בבית המשפט). קרי בתקופה השלישית בסקירה זו, אולם האירועים המדוברים התרחשו בתקופה השנייה, הנדונה כאן. מקרים בולטים אלו עשויים להעיד על פער בין אופי השיח ובין נורמות ההתנהגות בתקופה זו. את הפער בין מידת החשיפה הגוברת לתופעה ובין העמדה החברתית כלפיה, שהשתנתה באיטיות רבה, ממחישים גם דבריו של דודו טופז המצוטטים אצל אלון גר (1999). בשחת רדיו עם נפגע אונס בן 25 אמר טופז, "הנאנס או הנאנסת הזמינו את זה בעצמם. יש אנשים, שההתנהגות החלשה או הפרובוקטיבית או הנחמדה מדי שלהם גורמת לאנשים אלימים להוציא את יצר האלימות" (עמ' 40). הציטוט נמשך באתר הרוח המבטאת את האשמת הקורבן, במיוחד כשמדובר בגבר, שהרי "אתה לא אישה, לא חלשלוש. היית תופס אותו בביצים. בפעם הבאה תהיה גבר" (עמ' 40-41). ציטוט זה משקף רוח ציבורית כללית שביטאה גינוי והאשמה כלפי הנפגעים, דבר שהעצים את ההשתקה.

אולם, פה ושם נשמעו גם קולות אחרים. בשנת 1990 פרסמה יעל פז-מלמד כתבה נרחבת במוסף סופשבוע של מעריב שכותרתה "אונסים גברים". המחברת מפנה תשומת לב לתופעת אונס הגברים ומפנה למקורות סיוע שונים ובראשם "המרכז הסיוע לנפגעות תקיפה מינית", כפי שכונה באותן שנים, והקו הייחודי שהפעיל עבור גברים קורבנות תקיפה מינית (וכן לעורכי דין העוסקים בתחום). הדוגמה הפותחת את הכתבה מתארת אירוע של פגיעה והתעללות מינית בגבר על ידי שתי נשים שפגש בבר. דוגמה אחרת מתארת אונס קבוצתי במסיבה של "בני טובים" (כך במקור), שהפשיט את חברם, התעללו בו ואיימו עליו שלא יעז לספר על כך. דוגמה נוספת מתייחסת ליהסום הומוסקסואליים ללא הסכמה (פז-מלמד, 1990). התיאורים בכתבה מפורטים והשיח מפורש וללא הסתרה

או האשמה של הקורבנות. עם זאת, מדובר בכתבה יוצאת דופן בזמנה, והיא מסמנת ניצנים של מגמה שעתידיה להתעצם לאחר יותר מעשור.

לבסוף, במהלך תקופה זו התרחשו גם כמה מלחמות ועימותים צבאיים. מלחמת לבנון, שטלטלה את החברה הישראלית, עוררה מחאה אזרחית חסרת תקדים והתאפיינה בהיעדר קונסנזוס ציבורי. מאוחר יותר, בדצמבר 1987, פרצה האינתיפאדה הראשונה, אשר העמידה את צה"ל ואת הציבור הישראלי מול התקוממות אזרחית בעוצמה שלא הייתה מוכרת עד אז. צה"ל נתפס בלתי מוכן וכתוצאה מכך הונהגה מדיניות יד קשה, שגררה ביקורת ציבורית רחבה בעולם ובארץ. יתרה מזו, החיכוך הבלתי נמנע עם אוכלוסייה אזרחית והאינטנסיביות של הפעילות בשטחים הכבושים הובילה למצוקה בקרב החיילים ולשחיקתם. בתוך כך פעלו חלקם באופן שונה מהמצופה מהם, באלימות קיצונית או בהתייחסות בלתי הולמת כלפי פלסטינים. במסגרת זו עלו טענות, עדויות ודיווחים גם על התעללות מינית, אך אלה נותרו בשולי תשומת הלב, גם בקרב גורמים העוסקים בזכויות אדם (ראו למשל גולן וכהן, 1991). האלימות הגופנית ניצבה במרכז תשומת הלב אך הפגיעות המיניות נותרו בשוליים, אולי בשל הקושי לקבלן ולהכילן. הציבור בישראל החל לגלות דאגה לשלום החיילים וכן למה שנראה ככרוסם הולך וגובר בערכים בעת השירות בצבא, ומשם בערכי החברה הישראלית כולה. מגמות אלו האיצו את התפוררות המונוליתיות בחברה הישראלית והובילו להגברת המודעות באשר לעוולות ולפשעים גם בתוך החברה הישראלית-יהודית על רקע זה, ובהם פגיעות מיניות.

אם כן, בתקופה זו הופיעו ניצנים של מודעות חברתית שהתבטאה ברגישות ציבורית רבה יותר לנושא, אולם מכאן ועד לנקיטת פעולות יזומות לשם מניעה והתמודדות עם התופעה וקידום שינויים בסטנדרטים החברתיים המקובלים עוד ארוכה הדרך. התקופה הבאה סימנה תהליך שינוי חברתי מעמיק יותר, המאופיין בפעלתנות ובהרחבה וכיסוס של המסגרות הקיימות.

התקופה השלישית – 2000 ועד ימינו: פגיעות מיניות יוצאות לאור, גם בגברים

שנת 2000 מסמנת את תחילתה של מגמת השינוי, בין היתר לאור משפטו המתקשר של איציק מרדכי שבו השתנה בחדות היחס הציבורי כלפי פגיעות מיניות, כפי שמציינת קמיר:

הסיקור התקשורתי של ההתפתחויות, והשיחות הרבות שהוא עורר, לימדו את הציבור הישראלי שגם אישיות בכירה ונכבדת עלולה להיכשל בהטרדה מינית, וכן שעדות אחת על הטרדה יכולה לגרור עדויות דומות נוספות, החושפות דפוס של ניצול סדרתי של עמדות כוח לשם פגיעה מינית (קמיר, 2019, עמ' 251).

מכאן ואילך השתנה השיח הציבורי העוסק בפגיעות מיניות והחל לקרוא מפורשות לענישה מחמירה. כאמור, יש להבין שינוי זה בתוך ההקשר של הסביבה החברתית-תרבותית המשתנה – הן מבחינת השינוי בתפיסות מגדריות והמעבר למודל מורכב של גבריות, הן מבחינת הירידה במעמדו של הצבא והתעוררותן של מגמות אינדיווידואליזם, והן מבחינת הלכידות החברתית והלגיטימציה הגוברת לביטויים של זהויות מגוונות בחברה הישראלית.

שני אירועים מתוקשרים נוספים שהיו מעורבות בהם דמויות ציבוריות רמות דרג התרחשו בשנת 2006: התלונות וההליכים המשפטיים נגד חיים רמון ומשה קצב. אירועים אלו הביאו את השיח הפמיניסטי החדש לקדמת הבמה ולכל בית בישראל. הגם ששני האירועים (ובוודאי זה של רמון) עוררו מחלוקת, הם עוררו את מעורבותו של הציבור והביאו לנקיטת עמדה כלשהי, ובכך הכניסו אל השיח רבים שהיו עד אז "בלתי מעורבים". בשנים אלו התרבו הפרסומים (המקצועיים ובכלל) העוסקים בפגיעה מינית בגברים. חשוב לציין את תרומתם של מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית בהעלאת המודעות החברתית לנושא, בהרחבת פעילות הסיוע כך שתכלול קבוצות נוספות, ובביסוס הגורמים המעורבים (שבתקופה הקודמת הוקמו ופעלו במידה רבה בשולי החברה). באוקטובר 2003 נערך יום עיון ארצי ראשון מסוגו בישראל תחת הכותרת "שתיקת הגברים" והרחיב עוד את המודעות לתופעה, למאפייניה ולהיקפה, בעיקר בקרב אנשי מקצוע (יקיר, 2004). בסוף אותה שנה הוקם קו סיוע דתי-חרדי לגברים ולנערות נפגעי תקיפה מינית (יקיר, 2004). מאיר ברנד (2004) מפרט מאפיינים ייחודיים לקבוצה זו, שבגינם נדרש קו סיוע נפרד, ובהם "בלבול בזהות הדתית", "מחשבות אסורות" כפגיעה, "התנתקות דה-פאקטו מקהילת המוצא", "קישור טראומטי בין הקודש ובין הפגיעה" ו"הקושי שבהעדר שפה". מאפיינים ייחודיים אלו מחייבים רגישות תרבותית במענה לפונים מהאוכלוסייה הדתית-חרדית, שהיוו אז כ-25% מכלל הגברים הפונים. צורך זה התחדד בצילן של כמה פרשיות פגיעה וניצול מיני של נערות דתיות בידי דמויות מוכרות, חלקן רבנים ידועים (לאחרונה התפרסמו מקרים דומים של הרב זאב קופולוביץ', הרב מוטי אלון, יהודה משי זהב וחיים ולדר). בשנת 2005 העלה רכז קו הסיוע לגברים רן יקיר את השאלה אם נדרש קו סיוע נפרד גם לגברים ערבים, לאור הפניות הרבות מקבוצת אוכלוסייה זו ולאור הצרכים הייחודיים של הקבוצה, בעיקר בקבלת סיוע בערבית ובאופן מותאם תרבות. קו כזה אמנם לא הוקם, אבל המחשבה לייסד ערוץ סיוע כזה משקפת את הגברת המודעות לתופעה ולהיקפה ואת המאמץ להוסיף ולהרחיב את מעגלי הסיוע.

המקרה של יונתן היילו שהורשע בשנת 2013 בהריגת ירון איילין, גבר שאנס אותה, זכה לחשיפה תקשורתית רבה ומתמשכת והוביל למחאה ציבורית רחבת היקף, בין היתר בשל הרשעתו של היילו וגזר דינו לעשרים שנות מאסר (משך המאסר קוצר לאחר מכן) ולתשלום פיצויים למשפחת התוקף. הדברים הגיעו גם לכנסת ישראל, שם חתמו 65 חברי וחברות כנסת על מסמך התומך בשחרורו, בהתאם להמלצת שרת המשפטים איילת שקד. ואכן בסופו של דבר, ולאחר שתי בקשות חנינה קודמות שנדחו, קיצר נשיא המדינה ראובן ריבלין את עונשו של היילו בשנה. הוא שוחרר משהשלים לרצות שני שלישים מתקופת מאסרו, אך חזר לרצות שנה נוספת לאחר שלא עמד בתנאי השחרור. כחמישה חודשים לאחר שהשתחרר סופית מהכלא נמצאה גופתו של היילו, ונסיבות מותו עדיין אינן ברורות. המקרה הזה עורר שאלות משפטיות, ערכיות וציבוריות הנוגעות ליחס לנפגעי תקיפה מינית. האם העובדה שמדובר בגבר (ויוצא אתיופיה) השפיעה על שיקול הדעת של הפרקליטות ושל בית המשפט? לשאלה זו אין תשובה חד-משמעית, אך השוואה למקרים מקבילים מעלה חשש שהטיות מגדריות הובילו להחמרת הענישה כלפי גברים קורבנות אלימות, מינית ובכלל. כותבות וכותבים אחדים (ראו למשל דרסלר, 2014; סדקה, 2014) טענו כי העובדה שמדובר בגבר הובילה להחמרה באישום שיוחס לו (הוא הואשם בתחילה

ברצח, ורק אחר כך הומר האישום להריגה) ולהחמרה בגזר הדין. כך או כך, נראה שבתו המשפט מתקשים להתמודד כהלכה עם סוגיה מורכבת זו בעזרת הוראות החוק הקיימות. המחאה הציבורית, לעומת זאת, נשענה בעיקר על תפיסת "צדק טבעי" שהדגישה את כוחן של הנסיבות, קרי את אשמתו של התוקף, על פני המעשה של היילו. במילים אחרות, "פרשת יונתן היילו חושפת את הפער בין לשון החוק למצוקת הקורבן" (קשתי, 2014). המעבר לפעלתנות ולהרחבה ולביסוס של המאבק בפגיעות מיניות בגברים ניכר גם באופי ההתייחסות המשפטית והתקשורתית לגורמים מוסדיים, ובהם הצבא. ערוצי התקשורת דיווחו על כמה פגיעות מיניות שחוו גברים בעת השירות הצבאי, אם כי סביר להניח שמקרים אחרים הושקו. למשל, בשנת 2019 פסק בית המשפט לטובתו של לוחם גבעתי ארד אביטל, שתבע את מפקדו הישיר על שהטריד מינית אותו ואת שניים מחבריו הלוחמים (זיתון, 2019). עוד נטען כי מפקדים בכירים יותר בחטיבה ידעו על הנעשה ופעלו להשתיק את הפרשה אגב האשמה ותקיפה של המתלוננים. המפקד, שזכה להגנה מבית המשפט ושמנו נאסר לפרסום, חויב לשלם לאביטל פיצויים בסך 300,000 שקלים וכן הוצאות משפט.

גם באשר לפגיעה מינית בעצירים פלסטינים חל שינוי. אם בתקופה הקודמת, כפי שראינו, הדיווח על פגיעות מיניות היה בשולי הדברים ומידת ביסוסו מוטלת בספק, בתקופה זו אפשר למצוא תיעודים מפורטים ומבוססים יותר הקוראים לפעולה. כך למשל, דניאל וייסהוט (Weishut, 2015) בחן 60 עדויות שבהן מתוארים 77 מקרים של פגיעה מינית מצד חיילי צה"ל ואנשי שירותי הביטחון בגברים פלסטינים ששהו במעצר בין השנים 2004-2012. העדויות נאספו על ידי הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל ונבדקו על ידי אנשי מקצוע בכלים הבינלאומיים המקובלים לאבחון ולתיעוד התעללויות ("פרוטוקול איסטנבול"). אופי הפגיעות המתוארות מגוון וכולל הטרדות מיניות מילוליות, עירום כפוי ואף תקיפה מינית ואונס באמצעות חפץ. פגיעות אלו מתרחשות בהקשר של פעילות צבאית במסגרת קונפליקט מתמשך ומשתלבות בביטויים אחרים של פגיעה, השפלה והתעללות שאינן מיניות. כפי שמציין וייסהוט, לפגיעה מינית יש השלכות פסיכולוגיות קשות יותר מאשר להתעללות שאינה מינית, ובכלל זה היא משפיעה על התפקוד המיני. הוא מסכם וכותב כי פרקטיקות אלו של התעללות מינית "נותרות מתחת לרדאר במשך שנים רבות, באופן המרמז שהתעללות ופגיעה מינית עשויים להיות שכיחים יותר מכפי שנראה" (עמ' 80). כך בהקשרים של צבא וכך בהקשרים אזרחיים.

לסיכום, בתקופה זו השיח העוסק בפגיעות מיניות, בעיקר בנשים אך גם בגברים, עבר לקדמת הבמה. מקרים מתוקשרים הביאו את הדיון אל לב השיח הישראלי. ערוצי התקשורת, מערכת המשפט, הצבא וגורמים בחברה האזרחית נדרשו כולם לסוגיה והתמודדו איתה כל אחד לפי דרכו. תוך כדי כך נחשפו פערים, מתחים ואף קונפליקטים בין גורמים שונים. אופני התייחסותם לסוגיית הפגיעות המיניות בגברים משקפים חברה מגוונת ומפולגת וסביבה חברתית המאפשרת ביטוי למגוון חוויות ועמדות, גם בכל הנוגע לפגיעות מיניות בגברים. עם זאת, היא חסרה בסיס משותף של הסכמה לגבי נורמות וערכים הנוגעים לאלימות ולהגנה על נפגעים.

ההקשר הנוכחי: דיאלקטיקה של פרוגרסיביות ורגרסיביות

בשנים האחרונות מתעצמת מגמת הגינוי והביוש של תוקפים מיניים בהובלתה ובהשראתה של תנועת MeToo. ידועניות רבות, ובעקבותיהן נשים רבות בעולם ובישראל, התוודו על מקרים של פגיעה מינית וזכו לתהודה תקשורתית רבה. תנועה זו האיצה תהליכי שינוי קיימים ושינתה את יחסי הכוחות בין פוגעים ונפגעים ואת המחיר הפוטנציאלי שמשלמים הראשונים. עיקר החשיפה היה של נשים בעלות מעמד וכוח, והן שימשו מודל ומקור השראה לדיבור גלוי על הנושא, להאשמת התוקף ולתביעת צדק.

בכל הקשור לגברים, השינוי בשיח הציבורי עודנו בתחילתו. טענות ותלונות הקשורות בפגיעה מינית בגברים זכו לאחרונה מדי פעם לתהודה תקשורתית. למשל, שני מורים בתיכון לאומנויות תלמה ילין (המורה לתיאטרון יוני לוקאס והמנצח מנחם נבנהויוז) הואשמו בתחילת שנת 2018 בפגיעה בתלמידיהם בשנות השמונים והתשעים, וטענות מתקשרות מאוד הועלו כלפי ידוענים מקהילת הלהט"ב כגל אוחובסקי ואסי עזר. תנועת MenToo מבקשת לעודד דיבור גלוי על "האמת הלא מדוברת" של פגיעות מיניות בגברים (Palfy, 2020). תנועה זו מתחילה להשפיע על השיח על פגיעות מיניות בגברים בעולם, והיא עשויה להשפיע גם על השיח בישראל. מנגד, תהליכי השתקה חברתיים ואישיים עזים עודם מופעלים על גברים נפגעי תקיפות מיניות לאור הדומיננטיות של גבריות הגמונית, הטרוסקסואלית ולוחמת. נראה שתפיסה זו, המדגישה תפקידי מגדר מסורתיים, מתעצמת לאחרונה בקרב הדור הצעיר בישראל (Lavie et al., 2022). היא צפויה להגביר תיוגים שליליים במצבי פגיעה – גם תיוגים עצמיים – ולהשפיע על יכולתם של גברים לבטא מצוקה במרחבים אישיים וציבוריים. יתר על כן, מיעוט התלונות ומיעוט הדוגמאות לגבורה גברית בהקשר זה – התעוזה לחשוף פגיעות ולשמש מודל להשראה – הופכים את האומץ הנדרש כדי לחשוף פגיעה לנדיר יותר בקרב גברים. שתי המגמות הנגדיות הללו, שהאחת מקדמת גיוון בסוגי הזהות הגברית והשנייה מסמנת חזרה לשמרנות מגדרית, צפויות להשפיע על מנעד אפשרויות החוויה והביטוי הלגיטימיים בקרב גברים. קשה להעריך כעת איזו מהן תגבר בטווח הקצר והבינוני. כך או כך, נשאלת השאלה מה אפשר לעשות כדי למנוע סבל מגברים שחוו פגיעה מינית, ורובם המכריע עדיין שותקים.

מסקנות והמלצות

בסקירה זו פגשנו שלוש דוגמאות בולטות לפעולות יזומות שקידמו שינוי במישורים שונים – המדינתי, בדמות שינויי חקיקה ובפרט החוק למניעת הטרדה מינית; הארגוני, בדמותם של מרכזי סיוע ובמסגרתם קווי מענה ייעודיים לגברים; והציבורי, בדמותה של תנועת MeToo והרחבת השיח הציבורי על פגיעות מיניות. שלוש הדוגמאות מסמנות שלושה ערוצי פעולה עתידיים למניעה ולצמצום פגיעות מיניות בגברים. בכל אחד מהמעגלים יש מקום להרחבה ולהעמקה של הפעילות באופן שיקדם שינוי ביחס לגברים נפגעי תקיפה מינית.

במישור הראשון, המדינתי-משפטי, עדיין יש צורך בשינויי חקיקה ביחס לפגיעה מינית בגברים, שיסמנו את ההכרה בחומרתה של פגיעה זו וישוו אותה לסטנדרט המקובל לגבי

פגיעות בנשים. בפרט יש לשנות את לשון החוק ולבטל את ההבחנה המגדרית, שכיום אינה מאפשרת אישום באונס אלא במעשה סדום כשהנפגע הוא גבר (מענית, 2021; פוגץ', 2021). חשוב לציין כי הצעת חוק ברוח זו ("הצעת חוק למניעת כפייה מינית") כבר הוגשה בשנת 2020. כשם שהחוק למניעת הטרדה מינית החל תהליך הדרגתי של שינוי נורמטיבי, יש להניח שגם שינויי חוק ייחודיים להקשר זה יתרמו לשינוי בנורמות ובשיח הציבוריים ויסייעו למניעת פגיעות, לצמצום סבל, או למצער לקידום ענישה הולמת וצודקת.

במישור הארגוני, הטיפולי והחינוכי נחוצות פעולות יזומות ליצירת מסגרות ייעודיות לסיוע לנפגעים ולהעלאת מודעות לנושא. אמנם מסגרות לפנייה ולסיוע לנפגעים גברים כבר קיימות יותר משני עשורים, אך עדיין כדאי להרחיבן ולשכלל את דרכי פעולתן כדי להנגישן לנפגעים מקבוצות חברתיות שונות. היכרות קרובה עם המנגנונים החברתיים הפועלים בקבוצות כאלה תאפשר לצמצם את החסמים ולהציע ערוצי ביטוי וסיוע הולמים תרבותית. כמו כן יש צורך בנקיטת פעולות חינוכיות למניעה של פגיעות מיניות, גם בגברים. חשוב לטפח שיח שעוסק במיניות, ובפרט במיניות בריאה, במערכת החינוך ובמסגרות להכשרת אנשי חינוך וטיפול. קשה לתפוס שגם כיום מיניות אינה מיוצגת כמעט בתוכניות ההכשרה המקצועיות ולמעשה היא נחשבת לטאבו. לצד זה, חשוב להגביר את העיסוק בגבריות – במיוחד בהקשר הישראלי – ולהציע ערוצים לביטוי ולבירור המורכבויות הטמונות בכך. פעולות ברוח זו כבר קיימות וכוללות מעגלי גברים, עיסוק בסיפורו של הגבר הישראלי ובחינה מורכבת של גבריות, תוקפנות וקורבנות (ראו למשל אשמן, 2010).

לבסוף, במישור הציבורי – בערוצי התקשורת המוסדיים ובהם עיתונות, רדיו וטלוויזיה, אך לא פחות מכך ברשתות החברתיות – חיוני לפעול להאצת תהליכים להגברת הלגיטימציה החברתית והעצמית לנפגעים באופן שמפחית אשמה ומעודד את הנפגע לשבור את מעגל הסודיות ולהגיש תלונה נגד הפוגע. פעילות כזאת עשויה להיות מקודמת מתוך חשיפה עצמית ונקיטת עמדה של דמויות משפיעות, שיפרצו דרך לאחרים להמשיך ולסדוק את חומות ההשתקה. חשיפה תקשורתית של פגיעות, של אופני ההתמודדות עימן ושל מסגרות תמיכה משפטיות, טיפוליות ואחרות תתרום להעלאת המודעות ותוכל להוביל שינוי חברתי ערכי מלמטה למעלה. נראה כי כיום התקשורת המוסדית פתוחה ואף רתומה יותר לייצוג הנושא. לצד זה, לרשתות חברתיות כוח רב העשוי לתרום לצמצום הפער מול היחס החברתי והמשפטי המקל כלפי פוגעים מינית ולייצר ערוצי ענישה אפורמליים, שייצרו בתורם הרתעה. פעילות שטח ברוח תנועת MeToo (או בגרסתה הגברית, MenToo) תוכל לקדם שינוי יסודי בלגיטימציה החברתית להשתקת הפגיעות, או במילים אחרות, בתרבות האונס.

שלושת המישורים שתוארו לעיל משלימים זה את זה. הראשון מטפל בפוגעים ועשוי לקדם ענישה חמורה והולמת שתשדר מסר ערכי לציבור. השני מטפל בנפגעים הקיימים והפוטנציאליים, פועל למניעת פגיעות עתידיות ועשוי לספק לנפגעים מעגלי תמיכה וסיוע שיקדמו הכרה חברתית בהם, עשיית צדק ותהליכי שיקום והחלמה. השלישי מטפל בסביבה החברתית-תרבותית המאפשרת את קיומן של פגיעות, את השתקתן ואת האשמתן. הקורבנות.

מגבלות המחקר והמלצות למחקרי המשך

מחקר זה ערך סקירה סמי־שיטתית של מקורות משלושה סוגים: כתיבה אקדמית, כתיבה עיתונאית ופרסומים של מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי פגיעה מינית. סקירה כזאת היא מוגבלת הן מבחינת היקף החומרים הן מבחינת אופיים. איסוף שיטתי של חומרים מהמקורות שנבדקו, ובמיוחד איסוף וניתוח של חומרים ממקורות מידע נוספים (למשל טקסטים משפטיים, טיפוליים וחינוכיים), יוכל לשרטט תמונה מקיפה ומעמיקה יותר של היחס החברתי כלפי פגיעות מיניות בגברים. יתר על כן, מחקר זה ביקש לשרטט באופן ראשוני את התפתחות הנרטיב של הפגיעות המיניות בגברים בישראל בהקשר חברתי תרבותי והיסטורי; הוא מציע מבט־על על התופעה, ובאופן בלתי נמנע מזניח את ממדיה האישיים. זוהי מגבלה מהותית, שכן אפשר לטעון כי המחקר (שכאמור, הוא מבוסס סגור) חוטא בהתעלמות מקולות הנפגעים ואף בהשתקתם. מחקר שטח אתנוגרפי שיאסוף וינתח סיפורים אישיים יוכל להציג באופן מורכב יותר את הנושא ואת נקודות המבט של הפרטים המעורבים – פוגעים, נפגעים, אנשי משפט, רשויות החוק, אנשי טיפול ועוד. מידע אישי חווייתי כזה יוכל לשמש בסיס להבנייתה של תיאוריה מעוגנת בשדה (Strauss & Corbin, 1990), שתהיה ייחודית לנושא הפגיעה המינית בגברים בהקשר הישראלי.

סיכום

פגיעות מיניות וההתמודדות עימן, בגברים ובכלל, משקפות נורמות חברתיות ותפיסת זהות קולקטיבית מגדרית ולאומית. אלה מושפעות כמובן מהתנאים המשתנים, ועל כן הן דינמיות. בעשורים האחרונים החל בישראל תהליך הדרגתי של הכרה בפגיעות מיניות ובאונס גברים, ניתן ביטוי מסוים למצבים ולחוויות אלו בתקשורת, הוקמו מסגרות סיוע ייעודיות, וגם המחקר והכתיבה האקדמיים בתחום הורחבו. בתנאים תרבותיים כאלה עולה הסבירות לשינוי חד יותר או לקפיצת מדרגה במניעת פגיעות מיניות בגברים ובהתמודדות עימן. בה בעת יש ביטוי למגמות שמרניות רגרסיביות, העלולות לעצור את התהליך ואף לפגוע בהישגים קיימים. המשך המגמות האלה, לכאן ולכאן, תלוי בפעולות של פרטים, בהעלאת המודעות, בהרחבת מעגלי המעורבות ובגיבוי ותמיכה נרחבים לפורצי הדרך השוברים את חומות ההשתקה אגב סיכון אישי. קואליציה רב־מקצועית מתחומי הטיפול, המשפט, החברה והפוליטיקה תאפשר בהקשר זה ליצור מכפלת כוח משמעותית. לעניות דעתי, המאבק בפגיעות מיניות בנשים והמאבק בפגיעות מיניות בגברים יצאו שניהם נשכרים משילוב הכוחות ביניהם, והדבר ידגיש שאין מדובר במאבק סקטוריאלי מגדרי, מעמדי, אתני, פוליטי או אחר. זהו מאבק על דמותה של החברה הישראלית, על הקווים האדומים שהיא מסמנת בכל הקשור ליחסים ולאלימות, ועל הנורמות הנוגעות לדאגה לנפגעים ולהוקעת הפוגעים. זוהי אחריות חברתית, ובהתייחס לציטוט הפותח מאמר זה, היא אינה מוטלת רק על כתפי הנפגעים, אלא בעיקר על כתפי האחרים־העדים.

רשימת מקורות

- אבישר, ניסים. (2014). טיפול פוליטי: פסיכותרפיה בין האישי לפוליטי. רסלינג.
- איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית. (2022). דוח שנתי 2022: צדק אזרחי? על הליכים משפטיים נזיקיים במקרי פגיעה מינית.
- אליגון דר, אורנה. (2019). נרטיבים של "מעשה סדום" ו"עבירות כנגד הטבע" בבתי המשפט בפלשתינה המנדטורית. זמנים, 141, 50-63.
- אליגון דר, אורנה. (2020). זירות של בוש, פחד וזעם: היסטוריה, משפט ואונס בתקופת המנדט. משפט, חברה ותרבות, ג, 151-190.
- אלמוג, עוז. (1998). מ"אנחנו נעבור" ל"אני בהיסטוריה". פנים, 6, 19-29.
- אשמון, תמיר. (2010). מקורבנות לאחריות: מחשבות על התנהגות קורבנית ותוקפנות סמויה. אשמון בית הספר ליחסים.
- בן זאב, אפרת, ועדנה לומסקי-פדר. (2015). דור קנוני: בין הלאומי לבין הפרטי בזיכרונות של לוחמי תש"ח ויום כיפור. מגמות, (נ2), 7-28.
- גולן, דפנה, וסטנלי כהן. (1991). חקירות פלסטינים בתקופת האינתיפאדה: התעללות, "לחץ פיזי מתון" או עינויים? בצלם.
- בריאון, דן. (2005). על האחרים בתוכנו: תמורות בזהות הישראלית מנקודת ראות פסיכולוגית-חברתית (מהדורה שנייה). אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- ברנד, מאיר. (2004). נפגע דתי - חוויה אחרת? על הקו, 7, 70-74.
- גור, חגית. (2005). מיליטריזם כחינוך. בבל.
- גל, אדי. (1990, 24 בספטמבר). נאנסה על-ידי 11 נערים. חדשות, 11.
- גן, אלון. (2008). חשופים בצריח ושיח לוחמים כצירי זהות מתפצלים. ישראל, 13, 267-296.
- דרסלר, תמר. (2014, 16 בנובמבר). "אם היה מדובר באישה, המצב היה שונה": המאבק על יונתן היילו. מעריב.
- הגר, אלון. (1999). גם גברים נפגעים מינית, ורובם הגדול לא מעז לספר. על הקו, 1, 40-41.
- זיתון, יואב. (2019, 2 בינואר). לוחם שהותקף מינית יפוצה ב-300 אלף שקל: "בכיתי, זה ניצחון". Ynet.
- זלצברג, שרה. (2014). שתיקת הגברים: על דיווח ותת-דיווח של גברים חרדים שחוו פגיעה מינית. יעל וילצ'יק-אביעד ויואב מזא"ה (עורכים), אלימות אילמת: גברים כקורבנות (עמ' 149-174). אוניברסיטת אריאל.
- זורעאלי, דפנה. (1999). מגדור בשירות הצבאי בצה"ל. תיאוריה וביקורת, 14, 85-109.
- זית, קארין כרמית, ושולמית אלמוג. (2016). הדתה, הדרה וצבא: אפס ביחסי מגדר? עיוני משפט, לט, 243-316.
- יקיר, רן. (2004). פעילות קו הגברים במרכז בשנת 2003. על הקו, 7, 69.
- לוי, עמיחי, אליעזר ויצטום, מישל גרנק ומשה קוטלר. (1990). תגובות הקרב במלחמת ישראל 1948-1973, חלק ד': מלחמת ששת הימים, 1967. שיחות, ד(3), 217-221.
- לוי, רני. (2010). עקרונות הטיפול בגברים נפגעי תקיפה מינית.
- לוי, רני. (ל"ח). אחרי 25 שנה - מבט מהיום על ראשית קו הסיוע לגברים נפגעי תקיפה מינית.

מענית, חן. (2021, 7 בדצמבר). לפי החוק, גברים בישראל לא יכולים להיאנס; המונח החלופי מעורר בושה ופוגע בתלונות. הארץ.

נרדי, חן, ורבקה נרדי. (1992). גברים בשינוי: בדרך לגבריות אחרת. מודן.

סדקה, עדי. (2014, 12 בנובמבר). הקמפיין לשחרור יונתן היילו: מה קורה כשגבר נאנס? שיחה מקומית.

ספקטור-מרזל, גבריאלה. (2018). הזהויות הנרטיביות של קצינים בכירים מדור תש"ח: גבריות שאינה מזדקנת. חברה ורווחה, לח(2), 369-399.

עילם, אסתר. (2003). לפרק את ה"נישואין": מכתב פתוח לגברים ב"קו הגברים". על הקו, חורף 2003, 31-35.

עינת, תומר. (2011). אסירים אומרים לא ליחסי מין הומוסקסואלים בבתי הכלא: מחקר חלוץ. קרימינולוגיה ישראלית, 1, 55-88.

על הקו. (1998). קו הגברים. אוגוסט 1998, 3.

פוגץ, דנה. (2021, 11 בנובמבר). מערכת המשפט בישראל לא מכירה במקרי אונס של גברים. גלובס.

פז-מלמד, יעל. (1990, 2 בנובמבר). אונסים גברים. מעריב סופשבוע, עמ' 22.

פרץ, מירב. (2018). הימנעות משירות צבאי בישראל: כרוניקה של התנגדות לגבריות ההגמונית. אורנה ששון-לוי ועדנה לומסקי-פדר (עורכות). מגדר בכסיס: נשים וגברים בשירות הצבאי (עמ' 147-170). מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.

קימרינג, ברוך. (2001). קץ שלטון האחוסלים. כתר.

קמה, עמית. (2003). העיתון והארון: דפוס תקשורת של הומואים. הקיבוץ המאוחד.

קמה, עמית. (2014). קווים לדמותו של שדה המחקר הלהט"בי בישראל. סוציולוגיה ישראלית, טו(2), 241-261.

קמיר, אורית. (2009). זה מטריד אותי: לחיות עם החוק למניעת הטרדה מינית. כרמל והקיבוץ המאוחד.

קמיר, אורית. (2019). הטרדה מינית בין אבולוציה לרבולוציה: מהפכת "הפמיניזם החדש" אל מול עשרים שנות שינוי עומק נורמטיבי ותרבותי. אלפיים ועוד, 2, 242-264.

קפלן, דני. (2009). הקדמה למהדורה העברית. רייווין קונל, גבריות (עמ' 11-18). פרדס.

קרומר-נבו, מיכל, ויהודה בר שלום. (2006). המחקר האיכותני ככלי לשינוי חברתי. דלית לוי (עורכת), מחקר פעולה - הלכה ומעשה: זיקות פילוסופיות ומתודולוגיות בין מחקר פעולה לבין פרדיגמת המחקר האיכותי (עמ' 277-301). מכון מופ"ת.

קשתי, אור. (2014, 2 בדצמבר). פרשת יונתן היילו חושפת את הפער בין לשון החוק למצוקת הקורבן. הארץ.

שחורי, מלי, ויעל אידיסיס. (2008). מיתוסי אונס כלפי קורבנות נשים וקורבנות גברים והקשר לסטריאוטיפים מגדריים בקרב נשים וגברים. ישראל קים, יעקב בר-זוהר ולוי עדן (עורכים), קורבנות: אכיפת החוק, מין וחברה (עמ' 265-280). מסדה.

שחורי-ביטון, מלי. (2014). כשאתה אומר "לא", למה אתה מתכוון? מיתוסי אונס כלפי קורבנות גברים בקרב שוטרים וסטודנטים. יעל וילצ'יק-אביעד ויואב מזא"ה (עורכים), אלימות אילמת: גברים כקורבנות (עמ' 205-219). אוניברסיטת אריאל.

- ששון-לוי, אורנה. (2006). *זהויות כמדים: גבריות ונשיות בצבא הישראלי*. מאגנס והקיבוץ המאוחד.
- ששון-לוי, אורנה. (2018). מבוא תיאורטי – מארגון ממוגדר למשטרי אי-שוויון: מבט אנליטי על מגדר וצבא במחקר בישראל. אורנה ששון-לוי ועדנה לומסקי-פדר (עורכות), *מגדר בכסיס: נשים וגברים בשירות הצבאי (עמ' 20-51)*. מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.
- ששון-לוי, אורנה, יגיל לוי ועדנה לומסקי-פדר. (2018). גבריות וכיבוש בעדויות של שוברות שתיקה. אורנה ששון-לוי ועדנה לומסקי-פדר (עורכות), *מגדר בכסיס: נשים וגברים בשירות הצבאי (עמ' 397-417)*. מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.
- Bearden, Joshua L. (2006). *“Can’t I make use of my own body?”: A revisionist approach to sodomy trials in London, 1700–1785* (Doctoral Thesis, University of Alabama at Birmingham).
- Connell, Raewyn W. (1995). *Masculinities*. Routledge.
- Conley, Carolyn A. (2014). Sexual violence in historical perspective. In Rosemary Gartner & Bill McCarthy (Eds.), *The Oxford handbook of gender, sex, and crime* (pp. 207–224). Oxford University Press.
- Greenough, Chris. (2020). *The bible and sexual violence against men*. Routledge.
- Janke, Emily M., Laura M. Gonzalez, Heidi Carlone, & Amy Vetter. (2018). Advocacy-based research. In Kelly L. Wester & Carrie Watcher Morris (Eds.). *Making research relevant: Applied research designs for the mental health practitioner* (Chapter 14). Routledge, Taylor & Francis.
- Kimmerling, Baruch. (1993). Patterns of militarism in Israel. *European Journal of Sociology*, 34(2), 196–223.
- Kravel-Tovi, Michal. (2020). “They must join us, there is no other way”: Haredi activism, the battle against sexual violence, and the reworking of rabbinic accountability. *Nashim: A Journal of Jewish Women’s Studies & Gender Issues*, 37, 66–86.
- Lavie, Noa, Amit Kaplan, & Noy Tal. (2022). The Y generation myth: Young Israelis’ perceptions of gender and family life. *Journal of Youth Studies*, 25(3), 380–399.
- Lev-Wiesel, Rachel, Zvi Eisikovits, Maya First, Ruth Gottfried, & David Mehlhausen. (2018). Prevalence of child maltreatment in Israel: A national epidemiological study. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 11(2), 141–150.
- Maaranen, Anna, & Janne Tienari. (2020). Social media and hyper-masculine work cultures. *Gender, Work & Organization*, 27(6), 1127–1144.
- Palfy, Kelli. (2020). *Men too: Unspoken truths about male sexual abuse*. Peaks and Valleys Publishing.
- Peterson, Zoe D., Emily K. Voller, Melissa A. Polusny, & Maureen Murdoch. (2011). Prevalence and consequences of adult sexual assault of men: Review of empirical findings and state of the literature. *Clinical Psychology Review*, 31(1), 1–24.

- Porche, Demetrius J. (2005). Male sexual assault: History, description, epidemiology, and clinical presentation. *The Journal for Nurse Practitioners*, 1(4), 196–197.
- Rosenberg, Eliot H. (1988). Psychotherapy in Israel: Identity and direction. *Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences*, 25 (3–4), 157–166.
- Sivakumaran, Sandesh. (2007). Sexual violence against men in armed conflict. *European Journal of International Law*, 18(2), 253–276.
- Snyder, Hannah. (2019). Literature review as a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 104, 333–339.
- Solangon, Sarah, & Patel, Preeti. (2012). Sexual violence against men in countries affected by armed conflict. *Conflict, Security & Development*, 12(4), 417–442.
- Strauss, Anselm, & Juliet Corbin. (1990). *Basics of qualitative research*. Sage.
- Struckman-Johnson, Cindy, & David Struckman-Johnson. (2006). A comparison of sexual coercion experiences reported by men and women in prison. *Journal of Interpersonal Violence*, 21(12), 1591–1615.
- Turchik, Jessica A., & Katie M. Edwards. (2012). Myths about male rape: A literature review. *Psychology of Men & Masculinity*, 13(2), 211–226.
- Walfield, Scott M. (2021). “Men cannot be raped”: Correlates of male rape myth acceptance. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(13–14), 6391–6417.
- Weishut, Daniel J. (2015). Sexual torture of Palestinian men by Israeli authorities. *Reproductive Health Matters*, 23(46), 71–84.